

TRADICIJOS

Užgavėnės Kretingoje

Užgavėnės – tradicinė šio krašto žemaičių šventė. Įdomiausia šventės dalis – karnavalas, kurią liaudis čia vadina „budeliais“. Prieš pirmąjį pasaulinį karą ir vėliau šaunų karnavalą suruošdavo Kretingsodžio gyventojai.

Jame yra dalyvavę ir ūkininkai Slušnys, Aloyzas Petrauskas, Drungilas. Karnavalo organizatorius nuo sausio mėnesio vidurio pradėdavo rūpintis karnavalo reikalais, žiūrėdavo, kad būtų pasiruošta pakankamai tinkamų kaukių, drabužių persirengėjams, burdavo būsimą karnavalo dalyvius ir atlikdavo visus kitus pasirėngimo darbus.

Visi karnavalo dalyviai būdavo vyrai. Kai reikėdavo kokio nors personažo moters, ją persirengdavo vyras. Karnavalas būdavo įdomus, jo dalyviai įvairiai apsirengę. Iš viso karnavalo eiseną sudarydavo daugiau kaip 25 asmenys. Karnavalo dalyvių kaukės būdavo bjaurios: vienos – juodos spalvos, kitos – geltonos ir t. t. Ypač bjaurios būdavo smulkių pirklių persirengėlių kaukės: nosys kumpos, kreivos, didelės, akys raudonos, išsprogusios, išpampusios, barzdos didelės, ilgos, baltos, iš linų padarytos, ūsai apseilioti. Smulkus pirklis apsilvildavo išvirkščiomis kailinėmis kelnėmis, kailinius sujuosdavo pančiu. Ant galvos – kepurė, kuri viršuje baigiasi storu basliu. Šis puslankiu apklijuotas įvairių spalvų popierinėmis juostelėmis. Batai palaikiai, juodi, auliniai. Vienoje rankoje laikydavo nagaiką (bizūną), padarytą iš galvijo uodegos, o kitoje – kojine, pripiltą pelenų ir puodo šukių. Kalbėdavo sunkiai, nesuprantamu hebrajų kalbos žargonu. Smulkaus pirkliaus personažas Užgavėnių karnavale nieko bendro neturėdavo su pašaipą žydu tautai, pajuokimu.

Kaukes darydavo medines, odines, kartonines, ūsus, barzdas, antakius priklijuodavo naminiais, iš miltų padarytais klijais. Neturtingieji žydeliai sakydavo: „Ui, ar mes tokie bjaurūs esame?“. Jiems nepatikdavo karnavalas. Turtingieji žydai nieko nesakydavo, neišžiėsdavo, priimdavo karnavalą, jo dalyviams duodavo pinigų.

Pagrindiniai karnavalo personažai: gandras, meška, „žydas“, muzikantai, felčeris su gizeliu, kasininkas, velnias, smertis, čigonė, Lašininis ir Kanapinis, elgetos. Buvo vežama Morė ant vienos rogių pavažos, įstatytos į besisukantį ratu tekinį. Pavaža simbolizuodavo kreivą vėžę, greitą žiemos pabaigą, o tekinis – ateinantį pavasarį. Pati Morė simbolizuodavo merginą, kuri nespėjo iki Užgavėnių ištekėti. Ji būdavo aprengiama gerai

Užgavėnės Genčiuose 1926 m. Fotografavo Alfonsas Survila. A. Baranauko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus rinkinys.

išeiginiais vestuviniiais rūbais, taip, lyg būtų pasirėngusi važiuoti į šliubą. Suknelė tiek ilga, kad kojų pėdų nesimatė. Kaukė medinė, meniškai padaryta, ant kaklo – karoliai. Ant galvos – plokščia kepurė, su plunksnomis viršuje, gražių gražiausiomis juostelėmis apkaišyta.

Dešinėje rankoje Morė laikydavo gėlių puokštę. Ją padarydavo gražią, kad Kretingos diduomenei ir kitiems žmonėms patiktų. Morę veždavo baltu, geru arkliu, bet nebaikščiu, pakinkytu šorais (šliejais), t. y. odiniais pakinktais. Morę vežantis arklys būdavo pabalnotas, o ant jo jodavo išeiginiais drabužiais apsirengęs, auliniais batais apsiavęs vežikas. Vežama Morė svirduliuodavo tai į vieną, tai į kitą pusę. Ji būdavo karnavalo centre. Jei Morė būdavo blogais rūbais apvilktą, ją vadindavo čiūčela. Morės sargai (palydovai) būdavo keturi. Važiuojant Morei, jie eidavo iš šonų, o Morei nejudant, stovėdavo. Palydovai užsidėdavo kaukes, išvirkščiais kailiniais apsilvildavo, kojas batais apsiaudavo. Kepurės žieminės, papuoštos įvairiaspalvėmis popierinėmis juostelėmis, ginklai – mediniai kardai, kazokiškos „pikės“, durtuvai – ant ilgų kotų.

Karnavalo vadas šiek tiek nusigrimuodavo veidą, kad jo žmonės neatpažintų. Jis būdavo apsirengęs švariais drabužiais ir vaizduodavo kariškį.

Kazys Šalnis gyveno Kretingos mieste, garsėjo kaip didelis štukorius, šposininkas, humoristas, buvo judrus, iškalbingas. Per Užgavėnės jis vaizdavo kasininką ir pinigų rinkėją, buvo su kauke, apsirengęs išeiginiais drabužiais, per kairįjį petį ant dešinio šono būdavo užsikabinęs terbą. Jis iš sutiktųjų, sodybų šeimininkų prašydavo pinigų savo ir Morės vestuvėms bei

būsiam vaikui auginti, o gavęs pinigus dėdavo juos į terbą. Morės vestuvės buvo keliamos vakare, t. y. per vakarušką.

Velnio personažą vaidindavo Aleksas Donėla, gyvenęs Kretingos mieste, Birutės gatvėje. Jo kaukė būdavo juoda, su ragais. Galva – karvės, akys raudonos, ausys stačios. Apsivilkęs būdavo išvirkščiais kailiniais, susijuosęs pančiu. Rankoje laikydavo dvinagę šakę. Jis lاندžiodavo po namus, iš žmonių rinkdavo kapeikas, surašinėdavo žmonių „nuodėmes“, pamatęs vaikus, užrašydavo juos į peklą. Vaikai velnio bijodavo, pamatę ateinant užsidarydavo kambaryje, o jei nesuskubdavo lįsdavo po lova.

Mirties personažo kaukė panaši į žmogaus kaukolę. Apsirengęs būdavo baltai, ant krūtinės matėsi išpiešti kriauklai, kojos baltos, aptemptos kelnėmis. Jis pustydavo (braukydavo) medinį dalgį. Jo kojos (išpaisyti kaulai be raumenų) šurpą keldavo.

Du karnavalo sargai saugodavo, kad paaugliai nesimaišytų persirengėlių eisenoje. Dalis karnavalo budelių (dalyvių) turėdavo ilgus, storus botagus, o likusieji – ilgas lazdas ir eidavo pasiremdami jų kotais.

Angelas paprastai būdavo visas baltas, su kauke.

Lašininis ir Kanapinis kaip paprasti karnavalo dalyviai (budeliai) šmėžuodavo eisenoje. Čia jie mažai veiklos rodydavo, tik vakaruškos metu būdavo aktyvesni – kovodavo tarp savęs, vaidindavo mėsėdžio pabaigą, gavėnios pradžią. Jų kovą laimėdavo Kanapinis.

Čigonę vaidindavo panašiais kaip čigonės rūbais persirengęs vyras. Jis varžijo žmonėms (daugiausiai moterims) kortomis.

Gandrą vaizdavo persirengęs

Užgavėnės Kurmaičiuose 1933 m. Fotografavo Pelikšas Bugailiškis. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinys.

vyras. Jis daugiausiai buvo greta Morės. Po jos vestuvių išprašaudavo, kada Morė gimdys. Žemaičiai gerbė gandrų, jiems prieš namų lizdus darydavo. Gandras ūkyje buvo didžiai laukiamas, nes aplink namus išgaidydavo varles ir gyvates.

Karnavalo eisenoje buvo vedama „meška“. Ją vedė vyras, persirengęs taip pat panašiai, kaip ir meška. Meška žemaičių mėgiama. Išnykus meškoms miškuose, meškininkai vedžiojo tikras meškas po kaimus.

Kartais karnavale dalyvavo ir felčeris su gizeliu. Felčeris būdavo pasidažęs veidą, apsilvildavo fraku, apsiavęs auliniais batais, užsidėjęs akinius be stiklų, per kairįjį petį ant dešinio šono pasikabinęs terbą su vaistais. Turėdavo padėjėją sanitarą. Dažniausiai felčeris vaikščiodavo atskirai nuo kitų karnavalo eisenos dalyvių.

Atskirai nuo karnavalo budelių vaikščiodavo ir elgetos moterys. Veidus jos būdavo kiek nusigrimavusios. Nešdavosi terbas, eidavo pasiremdamos ilgomis lazdomis, kurios būdavo panašios į elgetų, vaikščiojančių po kaimus. Užgavėnių elgetos nuo jų skyrėsi tuo, kad buvo apsirengusios geresniais drabužiais.

Kokios Užgavėnės be muzikantų? Jų dažniausiai būdavo du. Vienas – su armonika, o kitas – su būgnu. Būdavo metų, kai kartu su karnavalu vaikščiodavo visas dūdų orkestras (apie tai yra pasakojęs buvęs dvaro kumetis Ignas Jurevičius).

Karnavalo vaikštynės prasidėdavo apie 10 valandą ryto. Dalyviai paeiliui lankydavo pasiturinčių žmonių namus: tarnautojų, gydytojų, turtingų žydu, taip pat užsukdavo į kleboniją, dvarą. Į Kretingos grafo Aleksandro Tiškevičiaus dvarą atėjusi karnavalo eiseną sustodavo prie rūmų prieangio.

Dalyviai, išsirikiavę po keturis, palengva kinkuodami, lipdavo laiptais į viršų, muzikantai grodavo. Grafas Aleksandras Tiškevičius išeidavo pasitikti. Už aplankymą karnavalo Morės kasininkui duodavo 5 caro rublius. Grafiui patikdavo būti Morės aplankytam, meškos patacintam. 1930 metais Aleksandras Tiškevičius pakvietė karnavalo dalyvius vakarienės, ant stalo pastatė 3 butelius „Stulginskienės“ degtinės. Po vakarienės grafas karnavalo kasininkui dar davė 25 litus. Tais metais sudaužius karnavalo dėžutę rasta net 400 litų: teisėjas nepagailėjo 10, restorano žydelis – 5, danų geležinkelio Kretinga-Telšiai statybos kontora – 100 litų. Anot Igno Jurevičiaus, karnavalo eiseną smulkių įstaičių, nepasiturinčių žmonių nelankydavo. Karnavalas, apėjęs Kretingos miestą, pasukdavo pas Kretingsodžio ūkininkus, kurie duodavo po 30-50 kapeikų. Kretingoje buvo tradicija, kad, baigus karnavalą, kasos dėžutę sudaužydavo, pinigų suskaičiuodavo. Karnavalo dalyviai pasidalindavo pinigų ir suruošdavo vakarušką.

Pasidėję kaukes, visi eidavo į vakarėlį (iš anksto Kretingsodyje būdavo užsiprašomas didelis kambarys šokiams), ten susirinkdavo ir jaunimas. Kai kas iš mergaičių į vakarušką ateidavo su tėvais, nes jie neleisdavo joms vienoms eiti. Karnavalo muzikantai grodavo šokiuose nemokamai. Visi šokdavo, dainuodavo. Kaudavosi Lašininis su Kanapiniu. Kanapiniui nugalėjus Lašininį, linksmybės baigdavosi. Triukšmo, muštynių nebūdavo.

Pagal Juozo Mickevičiaus medžiagą parengė vyr. muziejininkė-etnografė Nijolė VASILIAUSKIENĖ